

ECONOMICS AND BUSINESS

The textbook

EDITORS

Leonid Melnyk,
Oleksandra Karintseva

Sumy
University Book
2021

ЕКОНОМІКА І БІЗНЕС

Підручник

За редакцією

д.е.н., проф. Л. Г. Мельника,
д.е.н., проф. О. І. Карінцевої

Суми
Університетська книга
2021

УДК 330.341

Е 40

Рецензенти:

Бистряков І. К., доктор економічних наук, професор, завідувач відділу методології сталого розвитку ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку», м. Київ;

Гринів Л. С., доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів;

Лепейко Т. І., доктор економічних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

Економіка і бізнес: підручник / за ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника, д.е.н., проф. О. І. Карінцевої. Суми: Університетська книга, 2021. 316 с.

ISBN 978-966-680-987-5

Зміст підручника відображає сучасні проблеми та вплив економічних законів на підприємницьку діяльність бізнес-структур. Розглядаються питання функціонування економічних систем на ринку, а також наводяться розділи, що висвітлюють специфіку управління трансформаційними процесами. Зокрема, в них розглядаються питання розвитку підприємства, впровадження інновацій, ініціювання бізнес-процесів, а також інші актуальні в сьогоденних умовах матеріали.

Підручник призначений для викладачів і студентів, а також може бути використаний керівниками підприємств, фахівцями та бізнесменами як науково-освітній матеріал.

УДК 330.341

ISBN 978-966-680-987-5

© Мельник Л. Г. , Карінцева О. І. та ін., 2021

© ПФ «Видавництво “Університетська книга”», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 ВСТУП ДО БІЗНЕСУ	11
1.1 Сутність та історичний розвиток понять «бізнес» та «підприємництво»	11
1.2 Функції та умови підприємницького бізнесу	14
1.3 Організація бізнесу.....	22
1.4 Інституційне середовище підприємництва в Україні	26
1.5 Взаємодія інституційного середовища і підприємництва	30
Література	33
Питання до теми	34
Кейс до розділу. Специфіка інституційного середовища підприємництва в Україні.....	35
РОЗДІЛ 2 РИНОК І ПРОДУКЦІЯ В СТРУКТУРІ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА	38
2.1 Сутність, функції, суб'єкти та об'єкти ринку.....	38
2.2 Характеристика структури ринку	42
2.3 Характеристика продукції	49
2.4 Якість продукції як економічна категорія і її оцінювання.....	50
2.5 Управління якістю продукції	57
Література	61
Питання до теми	62
Кейс до розділу. Еколого-економічний рейтинг компаній.....	63
РОЗДІЛ 3 ДЕМАТЕРІАЛІЗАЦІЯ В БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ	68
3.1 Теоретичні основи дематеріалізації процесів виробництва та споживання продукції.....	68
3.2 Оцінювання дематеріалізації продукції та послуг	72
3.3 Еколого-економічний механізм дематеріалізації продукції на підприємстві.....	77
Література	83
Питання до теми	85
Кейс до розділу. Оцінювання рівня дематеріалізації товару легкої промисловості	86
РОЗДІЛ 4 БІЗНЕС І ВЛАСНІСТЬ	92
4.1 Власність як основа бізнесу	92
4.2 Форми власності та бізнесу	93
4.3 Розвиток форм власності та бізнесу	98
Література	102
Питання до теми	103
РОЗДІЛ 5 ВИРОБНИЧІ ФАКТОРИ В БІЗНЕСІ	104
5.1 Економічна сутність та відтворення основних фондів ¹	104
5.2 Склад і кругообіг оборотних коштів	113
5.3 Фінансові показники в бізнесі: прибуток і рентабельність.....	117
5.4 Трудові фактори. Продуктивність і оплата праці	119
Література	123
Питання до теми	124
РОЗДІЛ 6 ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	125
6.1 Поняття і функції фінансів у бізнесі.....	125

6.2	Джерела фінансування підприємницької діяльності	127
6.3	Інші джерела фінансування бізнесу: лізинг та факторинг	130
6.4	Інвестування підприємницької діяльності	134
	Література	136
	Питання до теми	137
	Контрольні завдання	137
РОЗДІЛ 7 ПЛАНУВАННЯ ТА БЮДЖЕТУВАННЯ		138
7.1	Фінансове прогнозування та планування	138
7.2	Методи визначення фінансових потреб ²	139
7.3	Методи фінансового планування	143
7.4	Фінансове управління на основі бюджетування ²	145
	Література	155
	Питання до теми	155
	Кейс до розділу. Публічні закупівлі	157
РОЗДІЛ 8 ОПОДАТКУВАННЯ БІЗНЕСУ		164
8.1	Податкове законодавство: структура та принципи	164
8.2	Податки і збори: визначення, класифікація, функції	167
8.3	Податкова пільга, спеціальний податковий режим, платники, об'єкт і база оподаткування	170
8.4	Органи контролю та органи стягнення податків, податкова звітність	171
8.5	Основні бюджетоутворювальні податки	172
8.6	Системи оподаткування діяльності підприємств	180
8.7	Практичні аспекти сплати податків і зборів в Україні	192
	Література	194
	Питання до теми	195
	Кейс до розділу. Аудит податків в Україні	196
РОЗДІЛ 9 ІННОВАЦІЇ В БІЗНЕСІ		199
9.1	Загальне поняття про інновації	199
9.2	Сутність інноваційного процесу та економічні особливості інноваційної діяльності	201
9.3	Фінансування інноваційної діяльності ²	203
9.4	Інноваційна ідея для бізнесу	206
9.5	Поняття і склад інноваційної інфраструктури підприємництва	208
	Література	213
	Питання до теми	213
	Контрольні завдання	214
	Кейс до розділу. Венчурна діяльність у підприємстві та бізнесі	215
РОЗДІЛ 10 ІНФОРМАЦІЙНІ ФАКТОРИ В ЕКОНОМІЦІ ТА БІЗНЕСІ³		220
10.1	Поняття про інформацію	220
10.2	Форми, рівні та функції інформації ²	221
10.3	Кількісне та якісне оцінювання інформації в економічних системах ¹	225
10.4	Роль пам'яті в економічних системах	228
10.5	Роль інформації в економіці та бізнесі ⁴	231
10.6	Особливості та зміст інформаційних товарів ⁴	236
	Література	241
	Питання до теми	243
	Кейс до розділу. Інформація та її роль при прийнятті рішень	245

РОЗДІЛ 11 НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ	250
11.1 Суть понять невизначеності і ризику	250
11.2 Способи вимірювання ризику	251
11.3 Види ризиків	254
11.4 Способи зниження ризиків	256
Література	259
Питання до теми	260
РОЗДІЛ 12 БІЗНЕС-ІНТЕРЕСИ ФІРМ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ	261
12.1 Міжнародний поділ праці	261
12.2 Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності	262
12.3 Методи торгівлі. Зовнішньоторговельні посередники	266
12.4 Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	270
12.5 Зовнішньоторговельний контракт	277
12.6 Структура і зміст зовнішньоторговельного контракту купівлі-продажу	278
12.7 Основні підходи до встановлення ціни в зовнішньоторговельному контракті	283
Література	287
Питання до теми	288
Кейс до розділу. Інструменти хеджування валютних ризиків на зовнішніх ринках	289
ДОДАТОК Інформаційні форми при впровадженні ЕЕМУДП	293
ВИСНОВКИ	301
ГЛОСАРІЙ	303
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	312

¹Робота виконана в рамках НДР «Фундаментальні основи фазового переходу до адитивної економіки: від проривних технологій до інституційної соціологізації рішень».

²Робота виконана в рамках НДР «Сталий розвиток та ресурсна безпека: від проривних технологій до цифрової трансформації економіки України» (№д/р. 0121U100470)

³Матеріал підготовлено в рамках проєкту Європейської комісії «Кафедра Жана Моне з наряду: Законодавчий, економічний та соціальний перехід ЄС до сталого суспільства в межах Індустрії 4.0 та 5.0» (619997-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR).

⁴Матеріал підготовлено в рамках проєкту Європейської комісії «Кафедра Жана Моне з економічної політики ЄС та громадянського суспільства» (619878-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR).

ВСТУП

Ключовими поняттями сучасного життя стали економіка та бізнес. Економіка як господарська система забезпечує людину необхідними товарами і послугами. Економіка як галузь науки забезпечує застосування найбільш ефективних методів господарювання та сприяє спрямуванню товарно-грошових потоків за найбільш раціональними напрямками. Бізнес – це сфера діяльності людини, яка своїм розумом, талантом та енергією керує зазначеними товарно-грошовими потоками.

Саме в бізнесі інтегруються найважливіші атрибути виробничої діяльності: капітал, матеріальні ресурси, природні фактори, інформація, праця та відносини людей. Поєднуючись, ці компоненти в кінцевому підсумку, і конвертуються в споживчі товари та послуги, що забезпечують життєдіяльність людини.

Однак бізнес з'єднує, «переплавляючи», не лише виробничі чинники. Він інтегрує дві найважливіші сфери життя людини – виробництво та споживання. Активно впливаючи на потреби, бізнес у кінцевому підсумку формує саму людину, стиль її життя та вектор розвитку.

У сучасних умовах значно зросла роль економічної науки. Сьогодні при колосальній варіабельності засобів (зокрема технологій і споживчих товарів), що генеруються наукою та виробничим комплексом в умовах ринку, на провідні позиції виходить проблема вибору. Саме економіка дає відповідь на ключові господарські питання та є при цьому компасом розвитку господарських систем. До найважливіших із питань, на які повинна знайти відповідь економіка, необхідно віднести: «що робити», «для кого виробляти», «як виробляти», «коли виробляти», «в яких кількостях виробляти», «як розподіляти витрати і доходи від господарської діяльності». І це лише незначна частина запитань, відповіді на які щодня повинен забезпечувати інструментарій економічної науки.

Сьогодні світ у ході відразу трьох промислових революцій (Третьої, Четвертої і П'ятої) зазнає фазового переходу до нової соціально-економічної форми, покликаної вирішити одночасно комплекс економічних, екологічних та соціальних проблем.

Магістральним напрямом Третьої промислової революції є вирішення проблем глобальної природно-ресурсної кризи. Ключові механізми для цього забезпечуються переходом на відновлювані джерела енергії й адитивні технології, засновані на використанні 3D-принтерів. Неминучим наслідком цього має бути перехід від виробництва, що концентрується на великих підприємствах, до горизонтальних, розподілених мереж, що інтегрують мільйони дрібних промислових одиниць в єдині «розумні» динамічні системи. В них споживачі починають відігравати роль як виробників, так і власників засобів виробництва, що обумовлює формування основ солідарної економіки.

Ключовий комплекс питань, на вирішення яких спрямована Четверта промислова революція, сконцентрований на автоматизації процесів функціонування господарських систем. Необхідність цього обумовлена зростаючою інформаційною складністю управління процесами в новій економіці. Людина вже не в змозі повністю контролювати хід процесів виробництва та споживання продукції. Це

змушує її покласти цю місію на створювані кіберфізичні системи. Як це буде вже сьогодні можна уявити за першими кроками народження Інтернету речей.

П'ята промислова революція покликана знайти місце людини в кібергізованому середовищі майбутнього і забезпечити її соціальний (особистісний) розвиток. Основним результатом повинен стати перехід від масового виробництва та споживання стандартних товарів для задоволення стандартизованих потреб до персоналізації виробництва і споживання. Останнє означає задоволення індивідуальних особистісних потреб людини. У виробничому середовищі людина, озброєна кіберпотенціалом, все більше концентруватиметься на вирішенні унікальних творчих завдань. Особливостям трансформації економічних систем в умовах інформатизації господарства присвячено один із розділів цього підручника.

В епоху трансформаційних переходів істотно збільшується динамізм економічних систем. У цих умовах значно зростає потреба в умінні реалізовувати трансформаційні процеси в економічних системах, швидко переходити від одних форм до інших, наповнюючи їх адекватним змістом, що обумовлено викликами сучасності.

Цей підручник є своєрідним продовженням існуючої методичної літератури економічного спрямування, зокрема і виданої раніше тим самим авторським колективом (підручник «Економіка підприємства», 2013; підручник «Бізнес-адміністрування», 2009; підручник «Підприємництво, торгівля і біржова діяльність», 2018; навчальний посібник «Проривні технології в економіці і бізнесі», 2020). У підручнику поряд із матеріалами, де розглянуто питання функціонування економічних систем на ринку (у них, зокрема, характеризуються виробничі фактори, фінансові питання, бізнес-планування тощо), містяться розділи, де розглядаються питання розвитку підприємства, дематеріалізації в бізнес-середовищі, впровадження інновацій, ініціювання бізнес-процесів, а також інші актуальні в сучасних умовах матеріали.

Автори сподіваються, що цей підручник дозволить студентам, викладачам та фахівцям бізнесу не лише розширити кругозір, а й отримати необхідний поштовх до самонавчання й отримання нових знань.

Підручник призначений для викладачів та студентів, а також може бути використаний керівниками підприємств, фахівцями та бізнесменами як науково-освітній матеріал.

Література

1. Бізнес-адміністрування: магістерський курс: Підручник / За ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника, д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка та к.е.н., доц. І.М. Сотник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 896 с.
2. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. Л.Г. Мельника. Суми: Університетська книга, 2012. 864 с.
3. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за заг. ред.: І.М. Сотник, Л.М. Таранюка. Суми: Університетська книга, 2018. 572 с.
4. Проривні технології в економіці і бізнесі (досвід ЄС та практика України у світлі III, IV і V промислових революцій): навч. посіб. / за ред. Л.Г. Мельника та Б.Л. Ковальова. Суми: СумДУ, 2020. 180 с.

Авторський внесок у створення підручника здійснили: д.е.н., проф. Л. Г. Мельник (редактор) – вступ, 5.1, 5.2; 10; висновки; д.е.н., проф. О. І. Карінцева (редактор) – 5.1, 5.2, 5.4, 7; к.е.н., доц. О. Вік. Кубатко (технічний редактор) – вступ, висновки; к.е.н., доц. Ю. В. Чорток (технічний редактор) – 9; Т. В. Бабій – 12.2; д.е.н., проф. Є. О. Балацький – 5.1–5.2; к.е.н., доц. І. М. Бурлакова – 5.2, 5.4; д.е.н., проф. Т. А. Васильєва – 8.2, 8.5; д.е.н., проф. О. А. Веклич – 8.1; к.е.н., доц. О. М. Владимир – 6; к.е.н., доц. Л. Ю. Возна – 11; к.е.н., доц. О. М. Волк (Німеччина) – 10.5; к.е.н. В. І. Вороненко – 5.2, 5.4; PhD Л. Генс (Бельгія) – 10.6; к.е.н. О. С. Гончаренко – 3; кейс до розділу 3; д.е.н., проф. А. А. Гриценко – 10.5; к.е.н., доц. Ю. М. Дерев'янка – 8.1, 8.6; А. О. Дериколенко – 9.5; д.е.н., доц. О. М. Дериколенко – кейс до розділу 9; д.е.н., проф. О. В. Димченко – 10.5, 10.6; д.е.н., проф. І. А. Дмитрієв – 10.4, 10.5; к.е.н., доц. О. М. Дутченко – глосарій; Ю. М. Завдов'єва – 2.2; д.е.н., проф. М. В. Зось-Кіор – 2.3, 3.3; к.е.н. О. І. Іваненко – 12.3; д.е.н., проф. В. О. Касьяненко – кейс до розділу 7, 8.4, 8.5, 10.1–10.3; к.е.н. Т. В. Касьяненко – 5.3, 6.1, 7, 8.1–8.3, 9.3; к.е.н., К. І. Кириченко – 1.4, 12.2; к.е.н., доц. Б. Л. Ковальов – 10.5; PhD Н. І. Коновалова (Латвія) – кейс до розділу 12; к.е.н. Р. В. Кочубей – 9.1, 9.2; д.е.н., проф. О. Вас. Кубатко – 5.1, 7.2, 7.4, 9.3, 10.2, 10.6; к.е.н., доц. О. А. Лукаш – 8.2–8.5; д.е.н., проф. І. А. Маркіна – 1.3, 1.4; д.е.н., проф. О. І. Маслак – 4.3, 8.7; к.е.н., доц. О. М. Маценко – кейс до розділу 9; PhD В. Мельник (Іспанія) – 2.1–2.2; Н. М. Мельник – 8.7, кейс до розділу 8; д.е.н., проф. Є. В. Мішенін – 1.2; к.е.н., доц. Г. А. Мішеніна – 1.1; д.е.н., проф. Л. Є. Момотюк – 11.1, 11.2; д.е.н., проф. Г. В. Назарова – 1.5, 5.4, 10.6; д.е.н., проф. О. Г. Осауленко – 10.2, 10.5; к.е.н., доц. Т. В. Пімоненко – кейс до розділу 2; кейс до розділу 10; д.е.н., проф. П. Г. Перерва – 2.4, 2.5, 11.4; к.е.н. К. Р. Приходько – 10.3; д.е.н., проф. Р. Ф. Пустовіт – 1.4–1.5; кейс до розділу 1; к.е.н., А. І. Рубан – 10.3, 10.5; доц. Н. В. Рябцева – 4; к.е.н., доц. В. В. Сабадаш – 12; д.е.н., проф. С. О. Самаль – 5.4, 10.4 (Білорусь); д.е.н., проф. І. М. Сотник – кейс до розділу 3; асп. Ю. С. Срібранець – кейс до розділу 7; PhD, проф. Т. Тамбовцева – 9.2, 9.5 (Латвія); д.е.н., проф. В. М. Тарасевич – 4; к.е.н., доц. М. О. Харченко – 5.1, 5.2, 5.4, 7; О. О. Часник – 9.2; к.е.н., доц. О. Ю. Чигрин – 2; к.е.н., доц. О. М. Шершенюк – 10.6; д.е.н., проф. Л. В. Шаульська – 9.1, 9.2; д.е.н., проф. О. В. Шкарупа – 9; к.е.н., доц. І. Є. Ярова – 1.3.

Слова подяки. Автори висловлюють подяку рецензентам за цінні поради та зауваження, також вдячні колегам за сприяння у виданні книги.

РОЗДІЛ 1

ВСТУП ДО БІЗНЕСУ

- Сутність та історичний розвиток понять «бізнес» та «підприємництво»
- Функції та умови підприємницького бізнесу
- Організація бізнесу
- Інституційне середовище підприємництва в Україні
- Взаємодія інституційного середовища і підприємництва

1.1 Сутність та історичний розвиток понять «бізнес» та «підприємництво»

Сучасна економічна наука визначає поняття «підприємництво» з точки зору двох аспектів. З одного боку, підприємництво є формою економічної активності. Це передбачає орієнтацію на досягнення комерційного успіху, перспективність, інноваційний характер діяльності, незалежність та самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень. З іншого боку, підприємництво необхідно розглядати як певні стиль і тип господарської поведінки, для яких характерні такі ознаки: мобільність, динамічність, творчий підхід до справи, ініціативність та підприємливість, готовність до ризику і вміння ним керувати, орієнтація на потреби споживачів. Підприємництво, як і будь-який інший вид діяльності, повинно мати теоретичні основи, що пояснюють його зміст.

Історична довідка

Перші спроби систематичного теоретичного осмислення підприємництва почалися в XVII в. Уперше поняття «підприємець» у науковий обіг ввів англійський банкір-економіст Ричард Кантільон (Richard Cantillon) (1680–1734). Він розумів підприємництво як особливу економічну функцію і підкреслював елемент ризику, який завжди був властивий підприємству. Кантільон визначав підприємця як людину, яка за певну ціну купує засоби виробництва, щоб виробити продукцію і продати її з метою отримання доходів, і яка, беручи на себе зобов'язання за видатками, не знає, за якими цінами може здійснитися реалізація. До підприємців він відносив людей із нефіксованим прибутком (ремісників, купців, селян та ін.), тобто тих, хто зайнятий економічною діяльністю в умовах нестабільності та непередбачуваності цін. Тому головною рисою підприємця Кантільон і вважав готовність до ризику. Він розглядав підприємця як особу, яка приймає рішення і задовольняє свої інтереси в умовах невизначеності. Підприємець, за Кантільоном, – це будь-який індивід, здатний до передбачення, який бажає брати на себе ризик, спрямований у майбутнє, чії дії характеризуються надією отримати дохід і готовністю до витрат (Варналій, 2001).

У 1797 році Бодо поєднує категорію ризику з категорією відповідальності, включивши в процес підприємництва планування, контроль, організацію і воло-

ВИСНОВКИ

Ринкова економіка, яка створює передумови для вільного підприємництва, сприяє раціональному використанню ресурсів. По-перше, вона спрямовує їх для виробництва найбільш затребуваної суспільством номенклатури товарів та послуг, по-друге, забезпечує для цього найефективніші методи. Ринкові відносини, в яких доводиться діяти суб'єктам бізнесу, зумовлюють використання найбільш раціональних методів комбінування ресурсів, впровадження прогресивних технологій та перехід на більш сучасні види продукції.

Для реалізації будь-якого бізнесу (виду господарської діяльності) ключовим питанням є відносини, що виникають у сфері прав власності. Оскільки саме «власність» визначає як форми організації бізнесу, особливості його управління та розподіл результатів діяльності, так і економічну структуру суспільства в цілому. Права власності значною мірою обумовлюють і відносини між суб'єктами господарювання, а також впливають на ступінь розвитку продуктивних сил. Для ефективного функціонування бізнесу необхідною умовою є адекватна фіксація прав власності, що встановлює власника за кожним із повноважень власності, а саме: права на використання, розпорядження, дохід, залишкову вартість, безпеку. Крім того, права власності регламентують повноваження на передачу у спадок, термін власності, обмеження на використання, яке може завдавати шкоди іншим, відповідальність.

Успіх функціонування бізнесу багато в чому обумовлений балансом фінансових коштів, які надходять на підприємство і виходять із нього. За позитивних фінансових показників фірма отримує прибуток. Чим успішніше працює бізнес, тим вищим повинен бути його прибуток. Але цю тезу необхідно продовжити далі: чим вищим є прибуток, тим кращі можливості повинні створюватися для підприємця або підприємства для подальшого розвитку бізнесу.

Потік фінансових коштів, що надходять на фірму, визначається доходом, який, у свою чергу, залежить від кількості реалізованої продукції та ціни, за якою продається одиниця продукції. Потік фінансових коштів, які виходять із фірми, обумовлюється витратами на виробництво і реалізацію одиниці продукції.

З метою забезпечення безперервності своєї діяльності бізнес бере участь (в особі приватних підприємців або керівників чи фахівців виробничих підприємств) у фінансових відносинах із рядом суб'єктів: працівниками підприємств; державними установами; іншими підприємствами; установами фінансово-кредитної сфери, зокрема банками.

Крім того, розглядаючи фінансові відносини бізнесу, необхідно також брати до уваги відносини бізнес-структур із державою щодо сплати подат-

ків та обов'язкових зборів до бюджету. Основним документом у нашій країні, що регулює відносини у сфері стягнення податків і зборів, є Податковий кодекс України. Він визначає: повний перелік податків і зборів, порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію органів контролю, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. Суб'єкти бізнесу, які отримують прибуток від своєї діяльності, відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» зобов'язані сплачувати податок на прибуток.

Сучасний темп життя і постійні зміни, що виникають у результаті наукових відкриттів, створюють передумови для ефективного функціонування бізнесу. Стрімкі зміни та інновації, які набули поширення в ХХ столітті, закладають фундамент для нових зрушень в умовах Третьої, Четвертої та П'ятої промислових революцій.

У найближчому майбутньому економіці й бізнесу доведеться зіткнутися з цілим рядом взаємозв'язаних викликів, які визначають їх основи. Один з них – ключовий – пов'язаний з необхідністю подолання глобальної соціально-екологічної кризи. Він обумовлений, з одного боку, об'єктивними межами впливу на базові екосистеми біосфери планети, а з іншого – зростанням кількості населення Землі, що збільшує екологічне навантаження на природні системи. Вихід може бути знайдений лише в радикальному підвищенні ефективності виробничих систем та значній дематеріалізації процесів виробництва і споживання продукції. Саме такі можливості надає реалізація Третьої, Четвертої та П'ятої промислових революцій, зокрема на основі застосування інструментарію альтернативної енергетики та адитивних технологій.

ГЛОСАРІЙ

Амортизація – систематичний розподіл амортизованої вартості основних засобів протягом строку їх корисного використання (експлуатації). Грошовим виразом розміру амортизації є амортизаційні відрахування, відповідні ступеню зносу основних фондів.

Бізнес – це поняття, що охоплює всі відносини, що виникають між учасниками ринкової економіки, включаючи не лише підприємців, але і споживачів, найманих працівників, державні структури.

Біржа – це установа, де здійснюється купівля-продаж масових товарів (товарна біржа), цінних паперів (фондова біржа), валюти (валютна біржа), нерухомого майна (біржа нерухомого майна), робочої сили (біржа праці).

Бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства, результати якого оформляються системою бюджетів.

Венчурне підприємництво – це ризикова діяльність, у процесі якої створюються і впроваджуються у виробництво нові товари, технології, послуги. Це поєднання двох видів підприємництва: фінансового та інноваційного.

Видатки – це витрати, пов'язані з ресурсним забезпеченням виробництва, придбанням матеріалів, устаткування, оплатою праці працівників, ремонтом устаткування, виплатою відсотків по кредитах, орендною платою, сплатою податків.

Виручка – грошові кошти, отримані (виручені) підприємством, фірмою, підприємцем від продажу товарів і послуг, виручка від реалізації.

Власність – в економічному розумінні визначається ступенем розвитку продуктивних сил, характеризується системою об'єктивних, історично мінливих економічних відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення умов, процесів, засобів та результатів виробництва.

Дегресивна амортизація – амортизація в зменшуваних сумах за один рік: у перші роки використання об'єкта на витрати списуються більші суми, ніж у наступні роки. Розрізняють такі форми дегресивної амортизації: зменшення залишкової вартості (геометрично-дегресивний метод), арифметично-дегресивний (кумулятивний) метод, методи зменшення залишку, прискореного зменшення залишкової вартості та амортизація на основі зменшуваних ступінчастих ставок.

Дематеріалізація економіки – це абсолютне або відносне скорочення кількості використаних матеріалів, необхідних для повноцінного функціонування економіки за підтримки постійного рівня її розвитку та забезпе-

чення мінімізації її екодеструктивного впливу і максимізації соціальних ефектів.

Диверсифікація – це різноманітність видів діяльності, джерел (постачальників) ресурсів, інвестиційного портфеля та ін.

Дохід – поширене економічне поняття з надзвичайно широким спектром значень. У широкому розумінні позначає будь яке надходження коштів або матеріальних цінностей, що мають грошову вартість. Дохід компанії можна охарактеризувати як збільшення її активів або зменшення зобов'язань, що обумовлює збільшення суспільного капіталу.

Економічна конкуренція – це суперництво між підприємцями щодо задоволення власних інтересів, пов'язаних із реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам.

Економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку).

Економічний ефект – виражений у вартісній (грошовій) формі результат будь-яких дій, зокрема господарських заходів.

Засоби виробництва – це сукупність усіх елементів, що беруть участь у процесі виготовлення продукції. Вони поділяються на засоби праці (будівлі, машини, транспорт та ін.) і предмети праці (сировина, матеріали, напівфабрикати та ін.).

Збір (плата, внесок) – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що стягується з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у т. ч. внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Засоби виробництва – це сукупність усіх елементів, що беруть участь у процесі виготовлення продукції. Вони поділяються на засоби праці (будівлі, машини, транспорт та ін.) і предмети праці (сировина, матеріали, напівфабрикати та ін.).

Зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Зона безпеки підприємства – інтервал обсягів, у межах якого забезпечується рентабельність роботи підприємства (зона фінансової стійкості).

Зона безпеки (альтернативні назви – запас фінансової стійкості, запас міцності) визначає можливі межі маневру підприємства як у ціновій політиці, так і в зниженні натурального обсягу виробництва і реалізації продукції в процесі здійснення операційної діяльності за несприятливих ринкових умов (зниження попиту, посилення конкуренції та ін.).

Інвестиції – це довгострокові вкладення грошових коштів, матеріальних і нематеріальних цінностей у діяльність підприємств різних галузей економіки з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Інновація – це кінцевий результат інноваційної діяльності, що набув втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності або нового підходу до соціальних послуг.

Інститути (в інституціональній економіці) – це розроблені й ухвалені формальні (конституції, закони, кодекси) та неформальні правила (угоди, добровільно прийняті норми поведінки), а також чинники примусу щодо їх виконання (санкції), що структурують взаємодії між суб'єктами економічної діяльності.

Інституційне середовище – це сукупність фундаментальних, політичних, соціальних та юридичних правил, що регулюють сферу економічної діяльності, підґрунтям якої є визначені права власності.

Інформаційний продукт – документована інформація, підготовлена відповідно до потреб користувачів і представлена у вигляді товару. Інформаційними продуктами є програмні продукти, бази і банки даних та інша інформація.

Інформаційні товари – це товари, специфіка яких полягає в тому, що при їх виробництві та використанні (споживанні) основну роль відіграє інформація. За формою сутнісної природи їх формування інформаційні товари можуть поділятися на дві групи: матеріальні (матеріалізовані) і нематеріальні. Матеріальні продукти реалізуються в матеріальній формі. Їх «інформаційність» обумовлена пріоритетною роллю інформації при виробництві або використанні продукції. Нематеріальні товари реалізуються в нематеріальній формі, природно, за допомогою матеріальних носіїв інформації (паперу, магнітних носіїв тощо).

Інформація – це природна реальність, що несе в собі характерні ознаки предметів і явищ природи, що проявляються в просторі і часі.

Калькуляція (від лат. *calculatio* – «рахунок, підрахунок») – це розрахунок витрат на виробництво і збут одиниці продукції (виробів, робіт, послуг) або групи однорідних виробів.

Квотування – це обмеження в кількісному або вартісному вираженні обсягу продукції, дозволеної до ввезення в країну (імпортна квота) або вивезення з країни (експортна квота) за певний період.

Кошторис витрат – це повне зведення витрат на виробництво і реалізацію продукції, згруповане за економічно однорідними елементами.

Кредит – це кошти або матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним або фізичним особам на умовах терміновості, платності, зворотності, забезпеченості і цільового призначення. Кредит буває банківським і комерційним (отриманим в іншій компанії).

Культура бізнесу – це система правил і норм діяльності, звичаїв і традицій, різних інтересів, особливостей поведінки працівників даного підприємства, стилю управління, задоволеність працівників умовами праці, рівень співпраці і перспективи розвитку.

Лізинг – це господарська операція, за якою суб'єкт підприємницької діяльності (лізингодавець) згідно з умовами лізингового договору передає іншому суб'єкту підприємницької діяльності (лізингоодержувачу) матеріальні цінності для використання у підприємницькій діяльності на визначений строк і за визначену плату.

Ліцензія – це документ державного зразка, що засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом певного терміну за умови виконання ліцензійних умов.

Нематеріальні активи – це складова ресурсного потенціалу підприємства, для якої характерні: можливість давати прибуток протягом тривалого періоду часу, відсутність матеріальної основи, складність визначення майбутнього прибутку від його використання.

Норма амортизаційних відрахувань – частка вартості основних фондів, що повинна (може) бути перенесена на готову продукцію протягом року.

Оборотний капітал – це частина засобів виробництва, яка бере участь лише в одному виробничому циклі, в ході якого повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції.

Оборотні кошти – засоби виробництва, що беруть участь тільки в одному виробничому циклі, протягом якого повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції. Оборотні кошти складаються з двох частин – оборотних фондів і фондів обертання. За джерелами утворення оборотні кошти підприємств поділяються на такі групи: власні і прирівняні до них; позичкові (у формі кредитів банків); залучені (зокрема, через акціонування).

Оборотні фонди – фонди, що циркулюють у сфері виробництва й у процесі виготовлення продукції споживаються повністю, переносячи свою вартість на створюваний продукт. Виділяють три основні групи: 1) виробничі запаси (сировина, напівфабрикати, паливо, тара, інструмент, що швидко зношується, та інвентар); 2) незавершене виробництво; 3) витрати майбутніх періодів.

Оплата праці – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Організаційно-правова форма бізнесу – це форма господарювання, що визначає характер відносин між засновниками бізнесу, режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Основний капітал – це частина засобів виробництва підприємства, що пов'язана з формуванням усіх видів його необоротних активів, і характеризується тривалим циклом обороту.

Пам'ять – це фіксація і відтворення минулого досвіду, що виражається у здатності накопичувати, зберігати і відтворювати інформацію про події зовнішнього світу і реакції самої системи.

Патент – це державне свідоцтво, що засвідчує право суб'єкта підприємницької діяльності або його структурного (відокремленого) підрозділу займатися певними видами підприємницької діяльності.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів й одержання прибутку.

Підприємство – заснована на кооперації форма організації виробництва, що є економічно відособленим суб'єктом господарювання. Під підприємством розуміється самостійний суб'єкт господарювання, створений у порядку, визначеному законодавством, для виробництва продукції, виконання робіт і послуг з метою задоволення суспільних потреб і одержання прибутку за допомогою самостійного здійснення своєї діяльності, розпорядження продукцією, що випускається, і отриманим прибутком, що залишається в нього після сплати податків й інших обов'язкових платежів.

Податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що стягується з платників податку відповідно до Податкового кодексу України.

Право власності є основним майновим правом у сфері господарювання, яке дає право суб'єкту господарювання (одноосібно або разом з іншими суб'єктами) володіти, користуватися та розпоряджатися належним йому майном. Суб'єктами права власності є всі ті, хто бере участь у відносинах привласнення в господарській сфері: суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також ті громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження.

Прибуток – це перевищення доходів від продажу товарів і послуг над витратами на виробництво і продаж цих товарів. Прибуток обчислюється як різниця між виручкою від реалізації продукту господарської діяльності і сумою витрат факторів виробництва на цю діяльність у грошовому вираженні.

Прогнозний баланс – це форма фінансової звітності, що містить інформацію про майбутній стан підприємства на кінець прогнозованого періоду.

Прогресивна амортизація – це амортизація в зростаючих сумах за рік: на початку використання об'єкта на витрати списується менша сума, ніж у кінці терміну корисної служби. Нарахування амортизації здійснюється зі зростанням регулярної суми амортизації.

Продукція – це матеріальний результат праці, отриманий у конкретному виробничому процесі і призначений задовольняти суспільні або особисті потреби.

Прямолінійна амортизація – це амортизація в рівних сумах за рік: витрати на придбання або виробництво об'єкта які списуються рівномірно, виходячи з очікуваного терміну використання об'єкта основних засобів. При цьому норма і сума амортизаційних відрахувань залишаються незмінними протягом періоду амортизації.

Реальні інвестиції – це вкладення капіталу безпосередньо в засоби виробництва (засоби праці) та оборотні активи (предмети праці) або інвестиції у формі таких активів. Для здійснення цього виду інвестицій може бути використаний і позиковий капітал – кредит банку.

Реорганізація підприємства – процес перетворення, перебудови організаційної структури та управління підприємством при збереженні його виробничого потенціалу, зокрема основних фондів. Формами реорганізації є злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення підприємств.

Реструктуризація підприємств – здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури під-

приємства, управління ним, форм власності, організаційно правових форм, як здатність довести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшити обсяг випуску конкурентоспроможної продукції, підвищити ефективність виробництва.

Ризик – це стан невизначеності, результатом якого можуть бути небажані ефекти або значні втрати.

Ринок – це саморегулююча, заснована на економічній свободі система обміну, купівлі-продажу між продавцем та покупцем, виробником та споживачем, що забезпечує задоволення попиту на товар різними способами з передачею юридичного права власності після оплати товару.

Рівень культури праці – це відповідність засобів, способів та норм поведінки, властивих певній групі людей, які займаються спільною трудовою діяльністю, рівню розвитку суспільства.

Рівень культури управління визначається здатністю управлінського органу ефективно і далекоглядно впливати на всі сторони діяльності підприємства за допомогою прогресивної техніки і технології, високого культурно-технічного рівня персоналу, а також на основі наукової організації праці і виробництва.

Сертифікація продукції – це один із важливих елементів системи управління якістю, який передбачає оцінювання відповідності продукції певним вимогам і видачу певного документа – сертифіката.

Сертифікат – це документ, що засвідчує високий рівень якості продукції та її відповідність вимогам міжнародних стандартів ISO серій 9 000, 14 000 та ін.

Собівартість продукції (виробів, робіт, послуг) – виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на її виробництво і збут.

Споживчий бізнес – це бізнес, що здійснюється усіма громадянами і відображає загальну участь людей у системі ділових відносин. Споживчий бізнес відображає зацікавленість людей у кінцевому результаті виробництва і безпосередньо спрямований на пошук кращих умов отримання цих результатів.

Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів в торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву.

Страховання – це створення резервного (страхового) фонду, відрахування в який для окремого страхувальника встановлюються на рівні, значно меншому за суму очікуваного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування.

Трудові ресурси – це економічно активне, працездатне населення, тобто частина населення країни (регіону), яке має необхідний фізичний розвиток, розумові здібності і знання (освіту) для роботи у виробничій сфері.

Трудові фактори – це люди і властиві їм навички виконувати фізичну та інтелектуальну роботу, які є елементами виробничої системи.

Трудовий потенціал – наявні або очікувані кількісні та якісні трудові фактори, якими володіє суспільство (національна економіка, регіон).

Фактор часу – зміна економічних показників, причиною якої є час. В основі дії фактора часу лежить зміна комплексу соціально-економічних і техніко-економічних умов. У результаті однакові витрати праці, що прикладаються в тому самому місці, але в різний час, дають різні результати (ефекти), або досягнення однакових результатів досягається застосуванням різних витрат праці.

Фінансова потреба – це виражена у грошовому еквіваленті потреба підприємства в грошових коштах і матеріальних засобах, необхідних для досягнення поставлених цілей та забезпечення фінансової рівноваги. Фінансова потреба розраховується на основі методології традиційного бюджетування.

Фінанси підприємства – це сукупність економічних відносин, пов'язаних із формуванням, використанням та розподілом грошових надходжень і фондів грошових коштів для забезпечення ефективної підприємницької діяльності.

Фінансове планування – це науковий процес обґрунтування на певний період руху фінансових ресурсів підприємства і відповідних фінансових відносин. При цьому об'єктом планування є фінансова діяльність підприємства.

Фінансові інвестиції – це вкладення коштів у цінні папери суб'єктів господарської діяльності.

Фінансові ресурси підприємства – це сукупність власних грошових доходів і надходжень ззовні (залучені і позикові кошти), призначених для виконання фінансових зобов'язань підприємства, фінансування поточних витрат і капітальних витрат, пов'язаних із відтворенням засобів виробництва.

Фонди обігу – це засоби, пов’язані з обслуговуванням процесу обігу товарів. До них належать: готова продукція на складах підприємства; продукція відвантажена, але неоплачена (споживачем); кошти на розрахункових рахунках.

Форфейтинг – це придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі (без права регресу у разі неможливості отримання грошових коштів від боржника). Довгострокова операція (від 180 днів до 7 років), застосовується в міжнародній практиці, виконується лише у вільно конвертованій валюті та на великі суми (від 500 тис. дол. США).

Ціна – економічна категорія, що означає суму грошей, за яку продавець хоче продати, а покупець готовий купити товар. Ціна є наслідком установлення рівноваги між попитом та пропозицією.

Ціна світова – це ціна, за якою укладаються великі комерційні експортно-імпортні операції в основних центрах світової торгівлі.

Якість продукції – це сукупність властивостей і характеристик продукції, які дають їй можливість задовольняти обумовлені або передбачені потреби.

Навчальне видання

Економіка і бізнес

Підручник

Друкується в авторській редакції

Малюнок на обкладинці Максим Кириленко

Редактор видавництва Р.В. Кочубей

Головний редактор В.І. Кочубей

Обкладинка Ю.М. Завдов'єва

Комп'ютерна верстка та технічне редагування Ю.М. Завдов'єва

Підписано до друку 28.01.2021. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний.

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 18,4. Обл.-вид. арк. 20,2.

Тираж 300 прим. Замовлення № Д21-01/34

Відділ реалізації:

Тел./факс: (0542) 65-75-85

E-mail: info@book.sumy.ua

ПФ «Видавництво “Університетська книга”»

40000, м. Суми, Покровська площа, 6

E-mail: publish@book.sumy.ua

www.book.sumy.ua

newlearning.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготовлювачів

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 5966 від 24.01.2018

Віддруковано на обладнанні

ПФ «Видавництво “Університетська книга”»